

การศึกษาเปรียบเทียบกายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท
กับปรัชญาอริสโตเติล

THE COMPARATIVE STUDY OF BODY AND MIND IN
THE THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY
WITH ARISTOTLE'S PHILOSOPHY

พระครูโสภณจิรวัดน์ (สุภชิต/กนกรัตน์)¹,

พระครูภาวนาโพธิคุณ² และ จรัส ลีกา³

Phrakhru Sophoncirawath (Supachito/Kanokrat)¹,

Phrakhru Pawanaphothikrun² and Jaras Leeka³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}

Mahachulalongkornrajavidyalaya, KhonKaen Campus, Thailand^{1,2}

Corresponding Author, Email: jarasleeka1@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากายและจิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท 2) ศึกษากายและจิตตามทัศนะปรัชญาอริสโตเติล 3) ศึกษาเปรียบเทียบกายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาอริสโตเติล

ผลการวิจัยพบว่า กายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท กายคือส่วนที่เป็นรูปธรรม จิตคือส่วนที่เป็นนามธรรม ทั้งสองส่วนมีอยู่ในฐานะเป็นองค์ประกอบที่ไม่มีตัวตนเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของไตรลักษณ์เป็นกระบวนการของรูปนามอาศัยกันและกันในการดำรงอยู่ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามหลักปัจจุสมุปบาท จึงปรากฏให้เห็นเหมือนมีอยู่

* ได้รับบทความ: 31 กรกฎาคม 2563; แก้ไขบทความ: 25 กันยายน 2563; ตอรับตีพิมพ์: 28 กันยายน 2563

Received: July 31, 2020; Revised: September 25, 2020; Accepted: September 28, 2020

จริง เมื่อใดที่กระบวนการรูปร่างสิ้นสุดหยุดลง รูปร่างดังกล่าวก็จะว่างเปล่าจากตัวตน แนวคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท ตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีอนัตตา

กายและจิตตามทัศนะอริสโตเติล กายคือวัตถุสารที่เป็นรูปธรรม จิตคือออสสารที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ความคิด เป็นสิ่งที่ไม่มีน้ำหนักและไม่สามารถแบ่งแยกจากกายได้ ในขณะที่กายที่เป็นวัตถุสาร เป็นสิ่งที่กินที่ มีน้ำหนัก แยกย่อยได้และไม่มีสามัญสำนึก รูปลักษณ์กาย มีต้นกำเนิดมาจากวิญญาณ มีอำนาจควบคุมบ่งการกาย แนวคิดเรื่องกายและจิตในปรัชญาอริสโตเติลตั้งอยู่บนฐานทฤษฎีอัตตา

กายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาอริสโตเติล ที่มีลักษณะเหมือนกันคือกายเป็นสสารที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ และกายเป็นที่อาศัยของจิต ส่วนจิตมีลักษณะเป็นนามธรรมและอาศัยกายอยู่ และสามารถรับรู้สิ่งภายนอกด้วยผัสสะทั้ง 5 ในส่วนที่ต่างกันคือกายในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นที่ประชุมของสิ่งที่ไม่สะอาด เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดทุกข์ และเป็นความปรากฏของขราและมรณะ ส่วนกายในปรัชญาอริสโตเติลเป็นมีต้นกำเนิดมาจากวิญญาณอันเป็นแบบของมนุษย์ โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างแบบและสสารอันเป็นสาเหตุให้เกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นมา ส่วนจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทมีธรรมชาติเกิดดับทุกขณะและสามารถพัฒนาให้ถึงจุดสูงสุดคือนิพพานได้ ส่วนจิตในปรัชญาอริสโตเติลมีลักษณะมีสถานะเป็นอมตะวิญญาณ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ

คำสำคัญ: กาย; จิต; พุทธปรัชญาเถรวาท; ปรัชญาอริสโตเติล

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the body (kāya) and mind (citta) according to the views of Theravada Buddhist philosophy; 2) to study the body and mind according to Aristotle's philosophy views; 3) to study the comparison of the body and mind according to Theravada Buddhist philosophy and Aristotle's philosophy views. This study was conducted by means of the documentary research methodology through studying information from Tipiṭaka, documents and related research. The gathered data

were analyzed by using descriptive analysis based on the inductive reasoning method.

The research results were as follows:

1) Based on Theravada Buddhist philosophy, the body is the concrete part while the mind is the abstract part. Both parts exist as a selfless element, changed according to the law of the Three Characteristics (Tilakkhaṇa). It is a process of mutual dependence in existence of mind and matter (nāma-rūpa) in terms of occurrence, standing and extinguishing based on the principle of Paṭiccasamuppāda Dhamma (Dependence Origination). Therefore, this appears as though it truly existed. Whenever the process of the mind and matter ends, the mind and matter will be emptied from self. The concepts of body and mind in Theravada Buddhist philosophy view is based on the theory of the selflessness (anattā).

2) According to Aristotle's point of view, the body is a concrete object. The mind is an abstract substance, including thought which is something that does not waste space, without weight and cannot be separated from the body. While the body is the substance, it is something that exists in space with weight, can be separated but without common sense. The body appearance has its origin in the consciousness (viññāṇa) with its ability to control over the body. In other words, the concept of body and mind in Aristotle's philosophy view is based on the self theory.

3) The body and mind in Theravada Buddhist philosophy and Aristotle philosophy views has the same characteristics, namely the body is a substance that consists of four elements: earth, water, wind and fire, while body is the habitat of the mind. The mind has abstract characteristics and exists in the body. It is able to perceive external contacts with the five sense fields. The difference of the body in Theravada Buddhist philosophy is that it is the meeting of unclean things, a place of diseases and a cause of suffering such as

aging and dying. For the body in Aristotle's philosophy view, it originated from the human consciousness using the relationship between form and matter which cause things to come up. While the mind in Theravada Buddhist philosophy has its nature of rising and extinguishing at all times and can be developed to the ultimate goal or Nirvana, the mind in Aristotle's philosophy view has an immortal status of consciousness without any change.

Keyword: Body; Mind; Theravada Buddhist philosophy; Aristotle's philosophy

บทนำ

ความคิดเกี่ยวกับกายและจิตจัดเป็นความคิดสำคัญประการหนึ่ง ที่นักปรัชญาทั้งฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกตั้งแต่ยุคโบราณถึงปัจจุบันให้ความสนใจไม่ใช่น้อยไปกว่าความคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาล นักปรัชญาทั้งหลายได้พยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับกายและจิตด้วยเหตุผลต่างๆ มากมาย แต่ก็ยังมีประเด็นที่ต้องหยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันอยู่อย่างหาข้อยุติได้ยาก กิจกรรมการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับกายและจิตนี้ได้มีการกระทำอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันตามสถานศึกษาในทุกระดับได้มีการจัดการศึกษาเกี่ยวกับวิชาทางวิทยาศาสตร์ เช่น ฟิสิกส์ (Physics) ชีววิทยา (Biology) จิตวิทยา (Psychology) เป็นต้น และวิชาการทางศาสนาที่เกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมจิต เช่น การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา มีการอบรม การฝึกโยคะ และการปฏิบัติธรรม เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวกับการศึกษาทางกายและจิตทั้งสิ้น

ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีการจำแนกธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบของมนุษย์ไว้ 2 ส่วนด้วยกัน คือ กายกับจิต หรือรูปกับนาม หรือขันธ์ 5 (ไตรปิฎก : 11/325/299) โดยพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าธรรมชาติทั้งสองส่วนนี้ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตมนุษย์ ทั้งสองต่างก็อาศัยซึ่งกันในการดำรงเป็นอยู่ กล่าวคือ กายก็อาศัยจิต และจิตก็อาศัยกาย ซึ่งแต่ละส่วนก็มีรายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีกมาก แต่ทั้งหมดก็มีลักษณะที่อาศัยซึ่งกันและกัน ลักษณะที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันอย่างนี้ท่านบัญญัติเรียกว่า “สังขตธรรม” ส่วนในการให้ความสำคัญนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทเน้นความสำคัญของจิตมากกว่ากาย (เสรี พงศ์พิศ, 2524 : 27) และพุทธปรัชญาเถรวาทยังมีความเห็นว่า ธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ภายในวิถีชีวิตจริงๆ ของมนุษย์

นั้นตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ (ไตรปิฎก, 17/21/33) ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นด้วยตาเปล่า และด้วยสติปัญญา คือมนุษย์มีร่างกายที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมชาติ (อนิจจตา) ร่างกายถูกบีบคั้นไม่อยู่ในสภาพเดิมเป็นธรรมชาติ (ทุกขตา) และร่างกายหาความเป็นตัวตนที่แท้จริงไม่ได้เป็นธรรมชาติ (อนัตตตา) ธรรมชาติทั้ง 3 ประการนี้ นอกจากจะปรากฏแก่มนุษย์แล้ว ยังปรากฏแก่สิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วย ซึ่งก็หมายความว่า ไม่เฉพาะแต่มนุษย์เท่านั้นที่มีธรรมชาติเป็นอย่างนี้ แม้สิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ก็มีธรรมชาติเป็นอย่างนี้เช่นเดียวกัน

ในหนังสือเรื่อง On the Soul อริสโตเติลได้แสดงความคิดเห็นคล้ายกับพุทธปรัชญาเถรวาทว่า มนุษย์มีองค์ประกอบแห่งชีวิตอยู่ 2 ประการด้วยกัน คือร่างกายและวิญญาณ โดยร่างกายจัดเป็นวัตถุหรือสสาร (Materialism) ส่วนจิตหรือวิญญาณจัดเป็นแบบ (Form) ซึ่งองค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้ อริสโตเติลได้ให้ความสำคัญกับจิตหรือวิญญาณมากกว่าร่างกาย โดยท่านถือว่าในบรรดาสิ่งมีชีวิตด้วยกันวิญญาณของมนุษย์เป็นวิญญาณที่มีระดับพัฒนาการสูงส่งกว่าสัตว์ทั้งหลาย ทั้งนี้ก็เพราะวิญญาณของมนุษย์สามารถคิดอย่างมีเหตุผล จึงทำให้มนุษย์มีพุทธปัญญา (Nous) แต่สัตว์เดรัจฉานไม่มี อริสโตเติลเรียกวิญญาณชนิดนี้ว่า พุทธิวิญญาณ หรือวิญญาณแห่งเหตุผล (Rational Soul) (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), 2550 : 270) การที่มนุษย์จะพัฒนาจิตหรือวิญญาณได้ถึงระดับพุทธิปัญญานี้ได้ ก็จะต้องอาศัยการพัฒนาขึ้นไปตามลำดับ โดยอริสโตเติลเสนอว่า “ธรรมชาติพัฒนาจากสิ่งไม่มีชีวิตไปถึงสัตว์ด้วยความต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย...แรกทีเดียวต่อจากสิ่งไม่มีชีวิต ก็มามีพืช พืชต่างจากสิ่งไม่มีชีวิตตรงที่มันปรากฏว่ามีชีวิต และเมื่อเทียบกับสิ่งไม่มีชีวิตอื่นๆ ก็ดูเหมือนว่าพืชก็เป็นสิ่งมีชีวิต แต่ถ้าเทียบกับสัตว์ ก็ดูเหมือนว่าพืชไม่มีชีวิต และจุดเปลี่ยนจากพืชมาเป็นสิ่งมีชีวิตก็เหมือนกับว่าข้าพเจ้ากล่าวแล้วคือ เป็นสิ่งต่อเนื่อง มีสัตว์ทะเลบางอย่างที่เราจะต้องสงสัยว่ามันเป็นสัตว์หรือพืชกันแน่” (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), 2550 : 271) แนวคิดนี้แสดงให้เห็นพัฒนาการของวิญญาณ กล่าวคือจากวิญญาณระดับพืชพัฒนามาเป็นวิญญาณระดับสัตว์ และจากสัตว์พัฒนามาเป็นวิญญาณระดับมนุษย์ ซึ่งวิญญาณระดับมนุษย์นี้ถือว่าเป็นวิญญาณระดับสูงกว่าวิญญาณในทุกระดับ อย่างไรก็ตาม โดยอริสโตเติลมีความเห็นว่าเป็นสสารอย่างหนึ่งที่ประกอบขึ้นจากธาตุ 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นของมีอยู่โดยธรรมชาติ ธาตุทั้ง 4 นี้เป็นส่วนประกอบพื้นฐานของร่างกายมนุษย์ (Aristotle, 1988 : 659) ด้วยเหตุที่ร่างกายมีกำเนิดมาจากธาตุทั้ง 4 ร่างกายมนุษย์จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลง ไม่ดำรงอยู่กับที่ ซึ่งในเรื่องนี้ อริสโตเติลมีทัศนะเรื่องความเป็นไปของชีวิต

สอดคล้องกับหลักอนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท นั่นคือมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ส่วนวิญญานตามทัศนะของอริสโตเติลนั้น มนุษย์สามารถพัฒนาไปจนกระทั่งถึงจุดหมายสูงสุด ซึ่งเรียกว่า อมตภาพวิญญาน (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2550: 273) ทั้งนี้ก็เพราะว่ามนุษย์มีสภาวะบางอย่างแฝงเร้นอยู่ ซึ่งสภาวะที่ว่านี้เองที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพทางด้านความคิดที่มีการพัฒนาเหตุผลในระดับสูงเหนือกว่าสัตว์โลกชนิดอื่นๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษากายและจิตตามทัศนะของปรัชญาอริสโตเติล
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาอริสโตเติล

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ประเด็นหลักในการวิจัยคือ แนวคิดเรื่อง “กายและจิต” ซึ่งเป็นการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางปรัชญาสองสายวัฒนธรรมระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งเป็นปรัชญาตะวันออกกับปรัชญาของอริสโตเติลซึ่งเป็นนักปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ โดยผู้วิจัยได้เน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างของแนวคิดทั้งสอง โดยการนำเสนอให้เห็นถึงความหมายและขอบเขตในแต่ละแนวคิดและการจำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง เช่น พระไตรปิฎก ตำรา หนังสือ ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ รายงานการวิจัย รวมไปถึงเอกสารต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ที่เกี่ยวกับกายและจิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับอริสโตเติล
2. เมื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาอริสโตเติลแล้ว ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องกายและจิตจากทัศนะทั้งสองนั้นมาเปรียบเทียบ

เพื่อให้เห็นความเหมือน และความต่าง ตลอดถึงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิต ของทั้งสองนี้ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร

3. วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา โดยใช้การเปรียบเทียบ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ตามหลักอุปนัยวิธี (Inductive method) โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้จากเอกสาร มาสรุปวิเคราะห์ เรียบเรียง เป็นเนื้อหางานวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อหลักนั้น แล้วนำมาเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

4. ชั้นเรียบเรียงข้อมูล ผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูล ดังนี้ 1) เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ 2) จัดระเบียบข้อมูลตามขั้นตอนก่อนหลังที่ได้มา และ 3) สรุป อภิปรายผล และเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. กาย ในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นธรรมชาติที่ประชุมของสิ่งที่ไม่สะอาด เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งอวัยวะทั้งหลาย บางแห่งใช้คำว่า รูป โดยมีคานิยามว่า อากาศอันอาศัยกระดูก อาศัยเอ็น อาศัยหนังห่อหุ้มหรือตั้งอยู่ ชื่อว่า รูป บางครั้งใช้คำสองคำรวมกันว่า รูปกาย ซึ่งคำว่า รูป ในที่นี้หมายถึง ธรรมชาติที่แปรผันหรือแตกสลายไปด้วยอำนาจแห่งความร้อน เย็น เป็นต้น ส่วนคำว่า กาย หมายถึงส่วนที่เป็นที่เกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งอยู่แห่งโรค หรือเป็น ความปรากฏแห่งขราและมรณะ ตามนัยนี้ กาย ในพุทธปรัชญาเถรวาท ก็คือที่รวมแห่งอวัยวะทั้งหลาย หรือเป็นที่ชุมนุมแห่งรูปธรรม อันประกอบด้วยธาตุ 4 รวมกันขึ้นมา เรียกว่า ร่างกาย หรือ รูปกาย หรือที่ประชุมแห่งนามธรรม หรือกองแห่งเจตสิก เช่น ในคำว่า กายปัสสัทธิ (ความสงบเย็นแห่งกองเจตสิก) บางทีเรียกเต็มว่า นามกาย แต่ในบางกรณี นามกาย ก็หมายถึงนามขันธ์หมดทั้ง 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือ ทั้งจิต และเจตสิก นอกจากนี้ กาย ยังมีความหมายปลีกย่อย และความหมายเฉพาะ ตามข้อความแวดล้อมอีกหลายอย่าง เช่น ในคำว่า กายสัมผัส (สัมผัสทางกาย) หมายถึงกายอินทรีย์ที่รับรู้ โผฏฐัพพะคือสิ่งต้องกาย ในคำว่า กายทุจริต (ทุจริตด้วยกาย) หมายถึงกายทวารที่ใช้ทำกรรม คือเคลื่อนไหวแสดงออกและทำการต่างๆ ในคำว่า กายสุข (สุขทางกาย) หมายถึงทางทวารทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งคู่กับเจตสุขหรือสุขทางใจ ในคำว่า กายภาวนา (การ

พัฒนากาย) หมายถึงอินทรีย์สังวรคือ ความรู้จักปฏิบัติให้ได้ผลดีในการใช้ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เป็นต้น

ส่วน จิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ ซึ่งคำว่า อารมณ์ ที่ใช้ในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง สิ่งที่เรารับรู้โดยผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กระทบหรือสัมผัสทางกาย) และธรรมารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ทางใจ ที่เรียกรวมกันว่าอายตนะภายนอกนั้นเอง พึงทำความเข้าใจว่า คำว่า จิต เป็นสาคำที่มีความหมายเดียวกันกับคำว่า วิญญาณ ในด้านสภาวะ แต่ใช้เรียกชื่อต่างกันเท่านั้นเอง ในภาษาไทยคำพูดที่ใช้กับพฤติกรรมของจิตหรือวิญญาณนั้น เราใช้คำว่า ดวง แทน เช่นว่า จิตดวงเก่าดับไปจิตดวงใหม่เกิดขึ้น ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเพราะไม่มีคำอื่นจะใช้กับจิตได้อย่างเหมาะสมยิ่งกว่าคำว่า ดวง อาจเปรียบเทียบกับไฟที่ใช้คำว่า ดวง เช่นกัน ไฟเมื่อก่อนเกิดขึ้นก็มองไม่เห็น ครั้นดับไปแล้วก็ไม่ทิ้งร่องรอยเหลือไว้ เมื่อใช้คำว่า ดวง กับจิตซึ่งเป็นนามธรรมก็ทำให้จิตมีลักษณะเป็นรูปธรรม และทำให้เข้าใจสภาพของจิตได้ง่ายยิ่งขึ้น โดยสภาพทั่วไปจิตของเราเกิด ๆ ดับ ๆ เป็นสันตติสืบทอดกันไปตลอดเวลา เมื่อจิตดวงเก่าดับไปจิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้น จิตดวงเก่าเป็นสาเหตุให้เกิดจิตดวงใหม่ และจิตดวงใหม่ก็เป็นสาเหตุให้จิตดวงต่อไป และต่อไป เกิดทยอยกันเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไฟเลี้ยวของรถยนต์ปรากฏแวบ ๆ อย่างไม่รู้ การเกิดดับของจิตก็มีลักษณะคล้ายกันอย่างนั้น แต่การเกิดดับของจิตเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าร้อยเท่าพันเท่า และพุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ความสำคัญกับจิตมากกว่ากาย เพราะจิตทำหน้าที่เป็นตัวรู้ และทำหน้าที่ควบคุมกายอีกทีหนึ่ง ดังหลักฐานที่ปรากฏในขุททกนิกาย ธรรมบทว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจเศร้าหมอง พุทเธอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เพราะทุจริต 3 อย่างนั้น เหมือนล้อเกวียนหมุนไปตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พุทเธอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม สุขย่อมติดตามเขาไป เพราะสุจริต 3 อย่างนั้น เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น

2. กาย ตามทัศนะของอริสโตเติล เป็นสสารอย่างหนึ่งที่ประกอบขึ้นจากธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ซึ่งเป็นของมีอยู่โดยธรรมชาติ และคำว่า ธาตุ ก็คือส่วนประกอบมูลฐานที่มีอยู่ภายในสิ่งหนึ่งและไม่สามารถแบ่งแยกออกไปเป็นอย่างอื่นได้อีก มีลักษณะเล็ก มีเชิงเดียว ธาตุของสิ่งใด คือส่วนประกอบพื้นฐานหรือมูลฐานสิ่งนั้น ฉะนั้น ธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ จึงเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งตาม

นัยนี้ กายหรือร่างกาย ก็คือการผสมผสานรวมตัวกันของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ อันเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในธรรมชาตินั่นเอง กล่าวคือกายนี้มีส่วนประกอบของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ โดยธาตุทั้ง 4 นี้เป็นสิ่งที่มียู่แล้วในธรรมชาติ ซึ่งก็ถือว่าเป็น ธาตุ ชนิดหนึ่งที่เป็นส่วนประกอบภายในที่มีลักษณะเป็นเล็กมาก และเป็นธาตุที่เป็นเชิงเดี่ยวผสมผสานรวมตัวกันขึ้น แล้วกลายเป็นสิ่งต่างๆ ในเชิงรูปธรรมขึ้นมา แม้ในความเป็นร่างกายมนุษย์ก็อาศัยธาตุเหล่านี้ในการรวมตัวกัน จึงกลายเป็นรูปของร่างกาย รูปร่างของสัตว์ หรือรูปร่างของต่างๆ ขึ้นมา ดังนั้น กาย หรือ ธาตุ ตามทัศนะของอริสโตเติลก็คือการก่อตัวรวมกันของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ ซึ่งในที่นี้รวมไปถึงการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาล ก็มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ ธาตุ 4 อันประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม และไฟ ซึ่งธาตุทั้ง 4 เป็นสิ่งที่มียู่ก่อนแล้ว แต่ธาตุทั้ง 4 ก็เกิดมาจากธาตุที่ 5 ซึ่งอริสโตเติลเรียกว่า อีเธอร์ ซึ่งเป็นธาตุพิเศษที่ไม่สามารถจะทำลายได้คงอยู่อย่างนั้น อย่างไรก็ตาม แม้อริสโตเติลจะบอกว่า อีเธอร์เป็นต้นกำเนิดของธาตุทั้ง 4 แต่อริสโตเติลก็ไม่ได้อธิบายถึงที่มาของอีเธอร์ว่าคืออะไรกันแน่ แต่กลับมาอธิบายถึงความมียู่ของธาตุทั้ง 4 ว่าเป็นสิ่งที่มียู่ แล้วทำหน้าที่ผสมผสานรวมตัวเข้าด้วยกันแล้วจึงเกิดเป็นสิ่งต่างๆ ขึ้นมา ร่างกายของมนุษย์ก็เกิดมาจากรวมตัวของธาตุทั้ง 4 นี้ ดังนั้นธาตุทั้ง 4 ในปรัชญาของอริสโตเติลจึงมีความสำคัญในการก่อตัวและกลายเป็นสรรพสิ่งที่ป็นรูปธรรมหรือรูปทรงขึ้นมาในโลกนี้

ส่วน จิต หรือวิญญาณ ตามทัศนะของอริสโตเติล หมายถึงลักษณะ 2 ประการ คือ สิ่งที่เราได้ของสิ่งมีชีวิต และภาวะจริงของร่างกาย หรือสสารัตถะของบางอย่างที่มีภาวะแฝง (being) ที่มีจิต ซึ่งวิญญาณตามนัยที่กล่าวมานี้ ก็คือหลักการแห่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย (Life Principle or principle of animal life) จัดเป็นแบบของชีวิต เป็นธรรมชาติที่มีอำนาจในการควบคุมบงการร่างกาย วิญญาณกับร่างกายเป็นเอกภาพที่ไม่พรากจากกัน ทั้งสองอย่างรวมกันเรียกว่า ชีวิต ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการรับอาหาร เจริญเติบโต และเสื่อมสลายไป กล่าวคือวิญญาณ เป็นเนื้อสารทางจิต ไม่ใช่สิ่งที่ถูกขังอยู่ในร่างกายอย่างที่เพลโตเข้าใจแต่อย่างใด แท้จริงวิญญาณเป็นเพียงรูปแบบที่ทำหน้าที่จัดระเบียบร่างกาย จึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นในฐานะรูปแบบกับเนื้อสาร วิญญาณทำหน้าที่ 2 ระดับคือ ระดับต่ำได้แก่การรับรู้ การจำ จินตนาการ และการจงใจ ซึ่งต้องสูญสลายไปเมื่อร่างกายตายไปหน้าที่ระดับสูงได้แก่การคิดหาเหตุผล เป็นอมตะไม่สูญสลาย เพราะเป็นเนื้อแท้ของวิญญาณ แต่ต้องเป็นเหตุผลที่ทำหน้าที่เท่านั้น ไม่ใช่เหตุผลประเภทหยุดนิ่ง

3. กายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาอริสโตเติล ที่มีลักษณะเหมือนกันคือกายเป็นสสารที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ และกายเป็นที่อาศัยของจิต ส่วนจิตมีลักษณะเป็นนามธรรมและอาศัยกายอยู่ และสามารถรับรู้สิ่งภายนอกด้วยผัสสะทั้ง 5 ในส่วนที่ต่างกันคือกายในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นที่ประชุมของสิ่งที่ไม่สะอาด เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดทุกข์ และเป็นความปรากฏของชราและมรณะ ส่วนกายในปรัชญาอริสโตเติลเป็นมีต้นกำเนิดมาจากวิญญาณอันเป็นแบบของมนุษย์ โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างแบบและสสารอันเป็นสาเหตุให้เกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นมา ส่วนจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทมีธรรมชาติเกิดดับทุกขณะและสามารถพัฒนาไปถึงจุดสูงสุดคือนิพพานได้ ส่วนจิตในปรัชญาอริสโตเติลมีลักษณะมีสถานะเป็นอมตะวิญญาณ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นระบบแนวความคิดเรื่องกายและจิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาอริสโตเติลว่าระบบแนวความคิดของทั้งสองสายนี้มีความเห็นในเรื่องของกายและจิตอย่างไร รวมไปถึงการเปรียบเทียบเรื่องกายและจิตว่ามีความเหมือนกันและต่างกันอย่างไร ซึ่งโดยเนื้อหาแล้ว คำว่า กาย (Body) ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดหรือเป็นแดนเกิดแห่งบาปอันน่าเกลียดน่ากลัว เพราะเป็นที่รวมของสิ่งปฏิกุศลต่างๆ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น กายจึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าภิรมย์ ซึ่งก็สอดคล้องกับ พระพุทธโฆษาจารย์ ที่กล่าวไว้ในหนังสือวิสุทธิมรรคว่า กาย เป็นธรรมชาติที่ชื่อว่า เป็นที่ประชุมของสิ่งที่ไม่สะอาด เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งอวัยวะทั้งหลาย คำว่า กาย นี้ บางแห่งใช้คำว่า รูป โดยมีคำนิยามว่า อากาศอันอาศัยกระดูก อาศัยเอ็น อาศัยหนังห่อหุ้มหรือตั้งอยู่ ชื่อว่า รูป บางครั้งใช้คำสองคำรวมกันว่า รูปกาย ซึ่งคำว่า รูป ในที่นี้หมายถึง ธรรมชาติที่แปรผันหรือแตกสลายไปด้วยอำนาจแห่งความร้อน เย็น เป็นต้น ส่วนคำว่า กาย หมายถึงส่วนที่เป็นที่เกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งอยู่แห่งโรค หรือเป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ และกายนี้เกิดมาจากการรวมตัวของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ โดยไม่มีใครสร้าง ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเกิดของกายนี้ แต่กายนี้ตกอยู่ในกระแสที่เกดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งตรงกับ เตือน คำติ ที่กล่าวไว้ว่า กายมนุษย์จะปรากฏในรูปของการ

เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทั้งในด้านขนาด สีสัน อายุ และความแก่ ซึ่งเห็นพร้อมกัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวไว้ว่า สิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกัน ตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายไม่มี เมื่อแยกส่วนประกอบต่างๆ ก็ไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่ ตัวอย่าง เช่น รถยนต์ ถ้าแยกส่วนประกอบของรถออกก็จะหาตัวตนของรถไม่ได้ รถจึงเป็นเพียงคำบัญญัติของสิ่งทั้งหลายมีเพียงส่วนประกอบต่างๆ มาประชุมเข้าด้วยกัน การแยกส่วนประกอบของสิ่งที่มีชีวิตที่มีองค์ประกอบทั้งหมดที่มีบัญญัติว่า สัตว์ บุคคล ซึ่งควบคุมทั้งวัตถุและจิตใจหรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม เรียกทางธรรมว่า เบญจขันธ์ มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณที่เน้นตัวมนุษย์เป็นสำคัญ

ในส่วนของจิต (Mind) นั้น มีความหมายเดียวกันกับคำว่า วิญญาณ ซึ่งสามารถใช้แทนกันได้ ดังปรากฏในหนังสือ จิต มโน วิญญาณ ของ บรรจบ บรรณรุจิ ว่า วิญญาณ ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นคำที่มีความหมายเดียวกันกับคำว่า จิต ในด้านสภาวะ แต่ใช้เรียกชื่อต่างกันเท่านั้น ซึ่งจิตนี้ มีลักษณะความเป็นธรรมชาติ ก็คือ ดันรน (ฝน) คือ ดันรนไปรับอารมณ์ที่มากกระทบทางทวารต่างๆ เปรียบเหมือนปลาที่ถูกเหยียดขึ้นบนบกแล้วจะดันรนลงน้ำ กวัดแกว่ง (จปล) คือขาดความมั่นคง แม้บางครั้งจะมองดูสงบนิ่ง เมื่อมีอารมณ์มากกระทบเข้าก็หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้นๆ ข่มได้ยาก (ทุนนิคฺคห) คือการที่จิตเลืกกกลัวอยู่กับความชั่ว จะบีบบังคับให้จิตใจออกจากความมันก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ห้ามไว้ได้ยาก (ทุนนิวารย) คือการพยายามระงับจิตไม่ให้คิดในสิ่งที่มันดันรน เป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก มันตกไปสู่กามารมณ์เสมอ (กามนิปาติน) เห็นได้ยาก (สุทฺทข) เป็นสภาวะที่ละเอียด (สุณฺนิปฺน) และเกิดดับเร็ว (ลห) ความเกิด-ดับของจิตที่กล่าวมานี้ เป็นสภาพของการที่จิตตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์คือเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งคล้ายกับ พระมหาทองสุข สุจิตฺโต (ไกรพงษ์) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในทัศนะพุทธปรัชญา พบว่า พุทธปรัชญามองว่าชีวิตมนุษย์มีการเกิด แก่ เจ็บและตายเป็นธรรมชาติที่แท้จริง สำหรับองค์ประกอบที่สำคัญของชีวิตได้แก่รูปและนาม หรือกายกับจิต รวมกันเป็นขันธ์ 5 กายและจิตต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนจิตหรือวิญญาณตามทัศนะของอริสโตเติลนั้น เป็นหลักการแห่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย จัดเป็นแบบของชีวิต และเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจในการควบคุมหรือบังคับร่างกาย วิญญาณนี้มีลักษณะเป็นเนื้อสารโดยหน้าที่ 2 ระดับคือ ระดับคือการรับรู้ การจำ การตั้งใจ ซึ่งต้องสูญเสียไปพร้อมกับร่างกาย และหน้าที่ระดับสูงคือการคิดหาเหตุผล วิญญาณชนิดนี้เป็นอมตะไม่สูญเสีย เพราะเป็นเนื้อแท้ของวิญญาณ ซึ่งแนวคิดนี้คล้ายกับ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่กล่าวไว้ว่า วิญญาณเป็นแบบของชีวิตมนุษย์ แต่ไม่เป็นส่วนประกอบใดของกายมนุษย์ เพียงแต่อาศัยกายของมนุษย์อยู่เท่านั้น เมื่อกายของมนุษย์สลายไปแล้ว วิญญาณจะยังคงอยู่เป็นนิรันดร์ วิญญาณสามารถแยกจากร่างกายได้แต่ไม่แตกดับ ที่วิญญาณยังอยู่ในกายมนุษย์เพราะมีกายเป็นเงื่อนไข ถ้าปราศจากเงื่อนไขคือ ร่างกายของมนุษย์แล้ววิญญาณก็ถูกปลดปล่อยเป็นอิสระ วิญญาณจึงมีสถานะเป็นอมตะภาพ ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า ในความหมายนี้ วิญญาณสามารถแยกจากร่างกายได้ แตกดับไม่ได้ และไม่ร่วมกับร่างกาย เมื่อวิญญาณถูกปลดปล่อยเป็นอิสระจากเงื่อนไข (ร่างกาย) ปัจจุบัน วิญญาณก็ปรากฏตามที่เป็นจริง และไม่มากไปกว่านั้น วิญญาณที่อยู่ตามลำพังนี้เป็นอมตะ และมีอยู่นิรันดร์ อริสโตเติลได้มีความเชื่อว่า สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีวิญญาณครอง ซึ่งสอดคล้องกับ สุวัฒน์ จันทรจำนง ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ปรัชญาและศาสนาว่า สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดล้วนมีวิญญาณครอง ซึ่งจำแนกได้ 3 ระดับด้วยกันคือ 1) วิญญาณระดับพืช มีความต้องการทางชีววิทยา เช่น การรู้จักกินอาหารเพื่อความเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ ขยายพันธุ์ ทำหน้าที่ควบคุมชีวิต 2) วิญญาณระดับสัตว์เดรัจฉานทั่วไป เป็นวิญญาณที่สูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือมีความรู้สึกทางประสาทสัมผัสตามสัจจะตามญาณของการกิน การนอน การกลัวภัย และการสืบพันธุ์ เนื่องจากสิ่งที่อยู่ระดับสูงกว่า ย่อมครอบคลุมแบบของสิ่งที่อยู่ระดับต่ำกว่า เสมอ และยังมีแบบเฉพาะของตนอีกด้วย คือมีพลังรู้โดยผัสสะและทำหน้าที่ของชีววิญญาณไปในตัวด้วย ดังนั้นสัตว์จึงต้องการอาหาร เจริญเติบโต และขยายพันธุ์เหมือนพืช นอกจากนี้ยังมีแบบของตนอีก คือการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ทำให้เกิดความรู้สึก ความจำได้หมายรู้ กล่าวคือเมื่อประสบอะไรแล้วเกิดความพึงพอใจ ก็จะทำให้แสวงหาสิ่งที่น่าพอใจนั้นต่อไป หรือประสบกับความเจ็บปวดหรือไม่พอใจ ก็พยายามหลบเลี่ยงหลีกเลี่ยงหนี ดังนั้นสัตว์จึงมีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ และ 3) วิญญาณระดับสูงสุดกว่าวิญญาณที่กล่าวมาคือมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถวิวัฒนาการทางวิญญาณหรือทางปัญญาโดยการคิดหาเหตุผล จนบรรลุถึงภาวะสูงสุดทางวิญญาณคือสัจธรรมได้ กล่าวคือมนุษย์นอกจากจะมีวิญญาณแบบพืชและแบบสัตว์แล้ว ก็ยังมีปัญญาสามารถคิดเหตุผลได้อีกด้วย มนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่รู้จักคิด (Man is thinking animal) เหตุผลมี 2 อย่าง คือเหตุผลตื่น (Active reason) และ เหตุผลหลับ (Passive reason) เหตุผลตื่นคือเหตุผลบริสุทธิ์ที่สามารถคิดนึกเหตุผลได้อย่างถูกต้องแท้จริง เหตุผลตื่นเป็นทิพยธาตุมาจากพระเจ้า จึงมีอยู่ก่อนร่างกาย และแตกต่างจากร่างโดยสิ้นเชิง เป็นอมตะ ดังนั้นเมื่อคนตายแล้ว ก็ทำให้สูญสลายไปตามร่างกายไม่ ส่วนเหตุผลหลับ

และวิญญาณระดับต่ำ ซึ่งมีชีวิตวิญญาณ และผัสสวิญญาณจะสูญสลายไปตามร่างกาย เมื่อกายแตกสลาย ซึ่งคล้ายกับ พระพรสุข จิตฺตมโหม (พิมมะจักร) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ชีวิตตามทัศนะของชาวจักรกลนิยมนั้น มนุษย์วิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นสูง สัตว์ชั้นสูงวิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นต่ำ สัตว์ชั้นต่ำวิวัฒนาการมาจากปฐมเซลล์ ซึ่งประกอบด้วยสสารและพลังงาน หรือถ้าจะว่าสั้นๆ ก็คือมนุษย์วิวัฒนาการมาจากสสารกับพลังงานนั่นเอง พฤติกรรมทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขทางสสารหรือทางกายภาพเท่านั้น ปัจจุบันเป็นผลเนื่องมาจากอดีตอนาคตเป็นผลเนื่องจากปัจจุบัน การกระทำเกิดจากแรงผลักดันทั้งหมด ไม่มีความเป็นอิสระในตัว ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม สังคม ค่านิยม การศึกษา อุปนิสัย พ่อแม่ ญาติ ตลอดเพื่อน มิตร สหาย ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นแรงผลักดันของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาชีวิตมนุษย์จึงดำเนินไปตามกลไกนี้ โดยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราพึงปรารถนา ส่วนชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าชีวิตเป็นส่วน ประกอบของนามรูป หรือวิวัฒนาการมาจากนามรูป แต่นามรูปก็มีขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย ชีวิตไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยความบังเอิญ แต่ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยความเป็นไปในชีวิต การกระทำของมนุษย์ การพัฒนาชีวิต สิ่งเหล่านี้มีได้ เกิดขึ้นได้เพราะอาศัยเหตุปัจจัย ตามหลักของปฏิจจสมุปบาท สำหรับปัจจัยที่เป็นตัวการผลักดันชีวิตมีปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ที่นั่นคือปรโตโมหะ กัลลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ ซึ่งตามนัยที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีกระบวนการวิวัฒนาการ ซึ่งการวิวัฒนาการนี้เองที่ทำให้สิ่งต่างๆ เกิดมีวิญญาณขึ้น ซึ่งวิญญาณระดับต่ำกว่าจะพยายามวิวัฒนาการไปสู่เป้าหมายที่สูงกว่า จนถึงระดับสูงสุดนั้นคือความเป็นอมตภาพของวิญญาณ หรือในทางพุทธปรัชญาเถรวาทก็มีการวิวัฒนาการไปจนถึงจุดสูงสุดคือนิพพาน

ทั้งกายและจิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและอริสโตเติล แม้จะมีแนวคิดที่เหมือนกันและต่างกันอยู่บ้าง แต่ทั้งสองก็มีความเห็นคล้ายกันว่า กายและจิตต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะขาดกันเสียทีเดียวนั้นไม่ได้ซึ่งสอดคล้องกับ อติศักดิ์ ทองบุญ ที่ได้อธิบายไว้ว่า คนเราประกอบขึ้นขึ้นส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือกายกับจิตเหมือนทัศนะของกลุ่มทวินิยม ทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทมีความเห็นว่า กายและจิตอิงอาศัยซึ่งกันและกันและจิตมีความสำคัญมากกว่ากาย เพราะว่ากายจะเคลื่อนไหวใดๆ ก็ต้องอยู่กับการกำหนดของจิต จึงเกิดพฤติกรรมทางกาย ถ้าจิตดี พฤติกรรมทางกายก็ดี ถ้าจิตชั่ว พฤติกรรมทางกายก็ชั่วไป

ด้วย จิตหรือวิญญาณจึงมีความสำคัญกว่ากาย แต่กระนั้นจิตก็ต้องอาศัยกาย เพราะกายและจิตมีความสัมพันธ์กันและอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่ กงจื๊อ ฟุโตปิง ได้ทำการศึกษาเรื่อง ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ชีวิตมีองค์ประกอบของรูปธรรม (กาย) และนามธรรม (จิต) รวมตัวกันขึ้น กายกับจิตจึงมีความสัมพันธ์กัน มีการพึ่งพาอาศัยกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ อย่างไรก็ตาม ชีวิตไม่ได้ถูกสร้างจากอำนาจพิเศษ ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่มาสร้างชีวิต ความจริงของชีวิตคือความไม่เที่ยงแท้ เป็นไปตามกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป ความเป็นทุกข์ คือ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นแล้วสลายไป ภาวะที่ก่อดัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว อันเนื่องจากการที่ปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพที่เปลี่ยนแปลง ไม่สามารถให้คงอยู่ในสภาพเดิมได้ ประการสุดท้าย คือความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนแท้จริง ที่จะสั่งบังคับให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ การพัฒนาชีวิตมนุษย์นั้นต้องให้ความสำคัญทั้ง 2 ปัจจัย คือทางกายและทางจิต เพื่อที่พัฒนาชีวิตให้ไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตทั้งในระดับ โลภียะ และ โลกุตระ ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทและอริสโตเติลก็ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาทั้ง 2 ด้านไปพร้อมๆ กันในขณะเดียวกันก็เน้นมาทางด้านจิตใจเพราะเชื่อว่าศักยภาพทางจิตใจเป็นตัวกำหนดกระบวนการของชีวิตให้ไปสู่เป้าหมายสูงสุดของอริสโตเติลคือคืออมตภาพวิญญาณ และในพุทธปรัชญาเถรวาทคือนิพพานนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า มีข้อเสนอในเชิงนโยบาย ดังนี้

1) เนื่องจากแนวคิดเรื่องกายและจิตมีเนื้อหาที่ค่อนข้างจะกว้างขวาง และมีนักปรัชญาทั้งสายตะวันตกและตะวันออกได้นำเสนอไว้หลายท่าน ผู้ศึกษาจึงควรศึกษาในรายละเอียดของนักปรัชญาแต่ละท่านว่ามีความคิดเห็นในแง่ไหน และมีบทสรุปอย่างไร จึงจะทำให้การศึกษาเรื่องกายและจิตไม่เกิดการสับสนระหว่างแนวคิดของนักปรัชญาทั้งหลาย

2) แนวคิดเรื่องกายและจิต เป็นแนวคิดที่สำคัญของปรัชญาแทบทุกระบบ การศึกษาจึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย และคำที่ใช้แทนหรือเป็นโวพจน์ของกันและกันให้ชัดเจนจึงจะไม่เกิดความสับสนในการวิเคราะห์หรือตีความเกี่ยวกับกายและจิตในทัศนะของนักปรัชญาแต่ละท่าน

3) การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องกายและจิตตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ อริสโตเติลในงานวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่สมบูรณ์นัก จึงอยากให้ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจ ในเรื่องนี้ได้ศึกษาเพิ่มเติมเพื่อต่อยอดความรู้ที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาแล้วนี้ เพื่อให้เกิดเป็นองค์ ความรู้ใหม่ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการทำงานของจิตตามทัศนะของอริสโตเติลกับจิตใน พระอภิธรรม
- 2) ศึกษาเปรียบเทียบวิญญาณตามทัศนะของอริสโตเติลกับวิญญาณตาม หลักปฏิบัติสมุปปาท
- 3) ศึกษาเปรียบเทียบกายตามทัศนะของอริสโตเติลกับพุทธปรัชญาเถรวาท

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2550). ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.
- เสรี พงศ์พิศ. (2524). คนในทัศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย,
- Aristotle, On the Soul. (1988). Chicago : Encyclopedia Britannica.